

Dunja Jutronić
Split

UPOTREBA I ODRŽAVANJE HRVATSKOG JEZIKA (ČAKAVSKOG I KAJKAVSKOG DIJALEKTA) KOD NAŠIH ISELJENIKA I NJIHOVE DJECE ROĐENE U SJEDINJENIM AMERIČKIM DRŽAVAMA

Lingvistička interferencija, tj. fenomen utjecaja jednog jezika na drugi, samo je jedan vid obuhvatnijeg i šireg problema jezika u kontaktu.¹ Da bismo utvrdili kojim se jezikom bilingvalni govornici služe i u kojim prilikama moramo uzeti u obzir osim čisto lingvističkih činjenica i ekstralingvističke, tj. vanstrukturalne faktore. Krajnji cilj bilo kakvog proučavanja fenomena interferencije je, prema riječima Uriela Weinreicha, »predviđanje tipičnih oblika interferencije iz sociolingvističkog opisa bilingvalne zajednice kao i iz strukturalnog opisa njenih jezika.«² U ovom članku govorit ćemo o vanlingvističkim varijablama koje nam pomažu da utvrdimo kojim se jezikom bilingvni govornik služi u određenim prilikama i situacijama a isto tako ćemo ukazati na odnos koji postoji između činjenica lingvističke i ekstralingvističke prirode. Analizu teorijskih pretpostavki provest ćemo u našem specifičnom slučaju analizirajući upotrebu hrvatskog jezika u govoru naših iseljenika (čakavaca i kajkavaca) i njihove djece rođene u Sjedinjenim Američkim Državama. Analiza je vršena u Steeltonu, gradiću blizu Harrisburga u državi Pennsylvaniji, u kojemu živi otprilike 15 000 stanovnika hrvatskog porijekla.³

Kao što smo spomenuli interferencija je dio šireg polja ispitivanja koje obuhvaća i problem održavanja jednog jezika u bilingvalnoj sredini. Glavni cilj ispitivanja jezičkog održavanja je proučavanje »odnosa između promjene i stabilnosti u upotrebi jednog jezika s jedne strane, i psihološke, socijalne i kulturne procese s druge strane, u onim slučajevima gdje se stanovništvo koje se služi različitim jezicima nalazi u kontaktu.«⁴

Ovdje ćemo se uglavnom ograničiti na analizu »promjena i stabilnosti u upotrebi« hrvatskog jezika kroz tri generacije govornika američko-hrvatskog jezika, iako iz analize ovakve prirode nije moguće potpuno isključiti socijalnu, psihološku i kulturnu stranu ovog procesa jer su sve to varijable isprepletene u govornom procesu kao i u samom jeziku.

Varijable koje su ispitivane da bi se dobila što potpunija slika o upotrebi jezika slijedeće su: (1) *medij* koji se sastoji od informacija o govornom jeziku, o jeziku na kojem informanti pišu ili čitaju.⁵ (Vidi pitanja u upitniku 8—9, 13—14, 15—16) (2) *situacijska* varijabla koja se sastoji od činjenica o intimnoj sferi upotrebe jezika (pitanja 18—20), o službenoj ili formalnoj (pitanja 22—23) i neslužbenoj sferi (pitanje 21) i (3) *domen* upotrebe jezika koji sadrži nekoliko sfera: obitelj ili kuća (pitanje 17), poznanstvo (pitanje 21), zajednica (pitanje 22), zvanje ili posao (pitanje 23). Odgovori na pitanja 24 i 25 u upitniku pružili su nam dodatnu informaciju o učenju hrvatskog jezika kod sadašnje generacije djece emigranata i o odnosu govornika hrvatskog jezika prema pitanju održavanja tog jezika u njihovoj sredini i zajednici.

Analiza koju prikazujemo zasnovana je na odgovorima devedeset upitnika koji su upućeni stanovnicima Steeltona u rujnu 1971. Od devedeset odgovora, dvadeset i šest je bilo od informanata prve generacije, tj. onih koji su rođeni u Hrvatskoj (uglavnom ljudi s Dugog otoka, Krka te iz Vivodine, općine između Karlovca i slovenske granice). Zatim četrdeset i sedam odgovorenih upitnika druge generacije, tj. prve generacije Hrvata rođenih u Americi i sedamnaest odgovora treće generacije informanata.

Tabela 1
Broj odgovora po generacijama

Generacija	I	II	III
Informanti	26	47	17
Postotak	28.9	52.3	18.8

Prva generacija dala je odgovore i na engleskom i na hrvatskom. U nekim slučajevima oni su jezik mijenjali i u samoj jednoj rečenici. U poređenju s prvom generacijom, velik dio druge generacije odgovorio je na engleskom dok su odgovori treće generacije bili samo na engleskom.

Tabela 2
Jezik na kojem su napisani odgovori

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
AE (američki-engleski)	11	43	17	42.3	91.4	100
II (hrvatski)	8	4	—	30.8	8.6	—
Miješano	7	—	—	26.9	—	—
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Pitanje br. 1 — Godina rođenja.

U prvoj generaciji prosječna godina rođenja je 1896. što znači da je 1971. prosječna starost informanta prve generacije bila 75 godina. U drugoj generaciji prosjek godina starosti je bio 51 godina, tj. godina rođenja 1920. U trećoj generaciji godina rođenja je varirala od 1939. do 1959, tj. prosječna starost treće generacije je bila 21 godina.

Pitanje br. 2 i 3 — Odakle su vam otac i majka? Ako nisu rođeni u Jugoslaviji, navedite zemlju u kojoj su se rodili, nacionalnost i godinu dolaska u Ameriku.

Nitko od informanata nije naznačio godinu kad su im roditelji došli u Ameriku. Nedostatak te informacije nije od velike važnosti jer je cilj pitanja bio da se dozna kojoj generaciji informanata pripadaju. Neki od njih su naveli da su im roditelji iz Hrvatske i napisali su mjesto u kojem su roditelji rođeni. Jedan od odgovora je bio »oni nisu živjeli u ovoj zemlji« i to smo smatrali nedovoljno određenim odgovorom i uključili smo ga u kategoriju »bez odgovora«. Informanti druge generacije naznačili su mjesto porijekla svojih roditelja sa: Jugoslavija, Hrvatska, Srbija, Austro-Ugarska a neki su znali i selo u kojem su roditelji rođeni. Većina informanata treće generacije rođena je u Steeltonu. Oni su pisali: »Moj djed i baka su iz Hrvatske«, ili »oni su hrvatskog porijekla.«

Tabela 3
Mjesto očevog i majčinog porijekla

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Jugoslavija	9	9	—	34.6	19.1	
Hrvatska	4	9	—	15.4	19.1	
Srbija	—	2	—		4.2	
Austro-Ugarska	—	5	—		10.7	
Amerika	—	—	5			29.4
Steelton	—	—	11			64.7
Određeni grad	11	20	1	42.3	42.7	5.9
Bez odgovora	2	2	—	7.7	4.2	
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Pitanje br. 4 — Gdje ste se vi rodili? Ako niste rođeni u Americi, naznačite godinu dolaska u ovu zemlju.

Informanti druge i treće generacije napisali su da su rođeni u Americi ili u Steeltonu. Godina dolaska prve generacije u Ameriku kretala se između 1905. i 1939, tj. godina 1915. je prosječna godina. Iz tih podataka vidimo da je informantima prve generacije u prosjeku bilo devetnaest godina kad su došli u Ameriku i da tu već žive otprilike 56 godina.

Pitanje br. 5 — Ime supruga i supruge, godina i mjesto gdje su rođeni.

U našoj analizi imena nisu važna, ali ta informacija može biti od koristi u jednom ispitivanju druge vrste, kao npr. imena i promjene imena kod Hrvata imigranata. Godina rođenja supruga ili supruge može poslužiti kod istraživanja baziranog na polju sociologije. Mjesto rođenja je za nas važno jer se iz tih podataka može odrediti nacionalnost obaju supružnika. Od dvadeset i šest informanata prve generacije, dvadeset i dvoje je vjenčano za osobu iste nacionalnosti. Od četrdeset sedam informanata druge generacije, trideset i devet je vjenčano za Amerikance hrvatskog porijekla. Dvoje je oženjeno Hrvatima a četvero neoženjeno. Dvoje nisu odgovorili, ali se po imenima supružnika (John, Mary) vidjelo da su vjenčani za Amerikance. Kako su informanti treće generacije još mladi, malo ih je oženjeno. Podaci su formulirani detaljnije u donjoj tabeli.

Tabela 4
Mjesto rođenja bračnog druga

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Jugoslavija	22	2	—	84.7	4.2	
Amerikanac hrvatskog porijekla	—	39	5		83.1	29.4
Drugog porijekla	1	—	—	3.8		
Neoženjen	2	4	12	7.7	8.5	70.6
Bez odgovora	1	2	—	3.8	4.2	
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Kao što se vidi iz tabele 4, i u drugoj generaciji popularni su brakovi gdje su supružnici iz iste etničke grupe. 83 posto informanata druge generacije ima bračnog druga hrvatskog porijekla, dok je 4 posto vjenčano za Jugoslavena. To je važna činjenica jer time vidimo da informanti treće generacije ne dolaze iz miješanih brakova, tj. možemo govoriti o trećoj generaciji Amerikanaca jugoslavenskog ili hrvatskog porijekla.

Pitanje br. 6 — Kakvo obrazovanje imate? (Navedite škole koje ste pohađali.)

Nitko od informanata prve generacije nema više od osam godina školovanja. Jedanaest informanata išlo je u školu osam godina, jedan 7 godina, tri 6 godina, sedam samo 4 godine, a četiri nisu uopće išli u školu. Informanti druge generacije pohađali su školu redovitije i imaju više obrazovanja. Četvero je završilo fakultet, 24 su završili gimnaziju, 13 ima samo osnovnu školu (osam godina školovanja) a ostali su išli u školu između 3 do 10 godina. U uspoređenju s prvom i drugom generacijom informanata, treća je generacija najnaprednija u tom pogledu. Jedan od informanata ima završen postdiplomski studij, tri su završila fakultet, tri još studiraju, svi su završili gimnaziju ili još uvijek pohađaju školu. Sjetimo se da su predstavnici treće generacije još vrlo mladi. Tabela 5 sumira ove činjenice.

Tabela 5
Broj godina školovanja

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Fakultet	—	4	7		8.5	41.2
12 godina	—	26	9		55.3	52.9
8—11 godina	11	15	1	42.3	32.0	5.9
Manje od 8 g.	11	2	—	42.3	4.2	
Ništa	4	—	—	15.4		
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Pitanje br. 7 — Koje je vaše zanimanje i gdje radite?

Većina informanata prve generacije su radnici, radnici u penziji ili domaćice. U drugoj generaciji imamo raznolika zanimanja kao što su npr.: zubni tehničar, kompjuterski analitičar, učitelj, profesor, advokat, pa čak i zakonodavac. Mnogi su s profesijom za koju ne treba više od 12 godina školovanja, kao npr.: činovnik, sekretarica, krojačica, trgovački putnik itd. Treća generacija je uglavnom još u školi. Ima ih koji su radnici kao i njihovi očevi, a neki su već profesori i biznismeni.

Tabela 6
Zanimanje informanata

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Radnici	6	4	2	23.0	8.5	11.8
Radnici u penziji	11	10	—	42.3	21.2	
Domaćica	6	5	1	23.0	10.7	5.9
Profesija sa školovanjem do 12 godina	2	18	1	7.8	38.4	5.9
Profesija sa školovanjem više od 12 godina	—	8	3		17.0	17.6
Učenici	—	1	10		2.1	58.8
Ne rade	1	1	—	3.9	2.1	
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Pitanje br. 8 — Da li govorite engleski?

Dvadeset i pet od dvadeset i šest informanata prve generacije odgovorili su da govore engleski ali šest ih je navelo da ne govore »baš najbolje.« Svi informanti druge i treće generacije govore engleski vrlo tečno, kako smo to mogli i očekivati.

Tabela 7
Znanje engleskog jezika

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Engleski dobro	19	47	17	73.1	100	100
Srednje	6	—	—	23.0		
Bez odgovora	1	—	—	3.9		
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Pitanje br. 9 — Da li govorite hrvatski?

Svi odgovori informanata prve generacije bili su pozitivni. Tipičan odgovor je bio: »Hrvatski je moj materinji jezik.« Trideset i jedan informant druge generacije rekao je da govori hrvatski ali slabo, malo ili samo malo. Znanje hrvatskog jezika znatno opada u trećoj generaciji. Osam njih je navelo da govore, drugi su rekli da govore samo malo a neki da ga uče. Tipičan odgovor je bio: »Znam nekoliko fraza i riječi i to je sve.«

Tabela 8
Znanje hrvatskog jezika

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Hrvatski dobro	26	31	—	100	65.9	
Malo	—	14	9		29.8	52.9
Ništa		2	8		4.3	47.1
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Ovdje moramo napomenuti da je vrlo teško ocijeniti odgovore na posljednje i prethodno pitanje. Npr. informant može smatrati da govori hrvatski dobro iako je po nekim objektivnim kriterijima njegovo znanje ispod prosjeka. Mi smo se ovdje opredijelili za njihovo lično mišljenje o svom znanju i nismo uzimali u obzir objektivne skale znanja jezika. Tabele su rezultat kriterija koje su nam sami informanti dali i uz ovu notu upozorenja oni imaju svoju objektivnu vrijednost.

Pitanje br. 10 — Kojim ste jezikom govorili u djetinjstvu? (Engleskim, hrvatskim, i engleskim i hrvatskim, nekim drugim jezikom?)

Hrvatski je materinji jezik prve generacije. U drugoj generaciji informanti su govorili i hrvatski i engleski u djetinjstvu. Četiri informanta druge generacije navode da su u ranim godinama govorili samo hrvatski. Neki su govorili nešto poljski i talijanski. U trećoj generaciji engleski je jezik koji su naučili i govorili od rođenja.

Tabela 9

Jezik kojim su informanti govorili u djetinjstvu

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Engleski	—	4	14		8.5	82.4
Hrvatski	24	4	—	92.2	8.5	
Oba	1	36	3	3.9	76.6	17.6
Više od 2 jezika	1	3	—	3.9	6.4	
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Pitanje br. 11 — Gdje ste naučili govoriti engleski? (kod kuće, u školi, na nekom drugom mjestu).

Prva generacija dala je razne odgovore. Neki su naučili engleski na poslu, neki u večernjoj školi. Drugi su naučili kući s djecom, u školi ili na poslu. Tipični odgovori su bili: »Naučio sam engleski kod kuće s djecom.« »Naučio sam tek kad sam počeo raditi.« »Išao sam u večernju školu da naučim engleski i da dobijem državljanstvo.« Svi informanti druge i treće generacije naučili su engleski ili kod kuće ili u školi.

Tabela 10

Mjesto gdje je naučen engleski jezik

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Kuća	4	9	—	15.4	19.1	
Kuća i škola	—	11	17		23.4	100
Večernja škola	9	27	—	34.6	57.5	
Posao	12	—	—	46.1		
Bez odgovora	1	—	—	3.9		
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Pitanje br. 12 — Gdje ste naučili govoriti hrvatski?

Specifični odgovori prve generacije bili su »kod kuće u Jugoslaviji«, »od oca i majke«, »kod kuće i u školi«. U drugoj generaciji trideset i sedam informanata naučilo je hrvatski kod kuće. Drugi su naveli da su naučili »kod kuće i u školi«, ili »Naučio sam u dućanu« ili »Naučila sam još više otkad sam se udala jer moj muž govori hrvatski dobro.« Još nekoliko odgovora: »Naučio sam malo hrvatski iz knjige koju sam dobio od rođaka.« »Naučio sam u društvu s ljudima koji govore hrvatski, iz svojih knjiga a također pjevajući hrvatske pjesme.« »Naučio sam ga najviše kod kuće i u susjedstvu s prijateljima koji su govorili hrvatski.« »Malo kod kuće, iz privatnih lekcija a i naš svećenik nam je davao lekcije iz hrvatskog jednom sedmično.«

Tabela 11

Mjesto gdje je naučen hrvatski jezik

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Kuća	26	37	13	100	78.7	76.5
Kuća i škola	—	5	—		10.7	
Večernja škola	—	—	—			
Rad	—	—	—			
Drugo mjesto	—	4	1		8.5	5.9
Bez odgovora	—	1	3		2.1	17.6
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Uspoređujući odgovore na pitanja 11 i 12 vidimo da je 46 posto informanata prve generacije naučilo engleski na poslu a 35 posto u večernjoj školi, dok su druga i treća generacija naučile engleski kod kuće i u školi (100 posto). Sve tri generacije naučile su hrvatski uglavnom kod kuće jer su tu i imale najviše prilike da ga nauče. Nije čudo što je prva generacija naučila engleski najviše na poslu jer je to bilo mjesto gdje su ga najviše trebali i gdje su se njime najviše služili.

Pitanje br. 13 — Da li čitate engleski, što čitate (dnevnu štampu, časopise, knjige)?

Slijedeća tabela pokazuje koliko i što informanti čitaju na engleskom jeziku:

Tabela 12

Što i koliko se čita na engleskom jeziku

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Sve	4	31	17	15.4	65.9	100
Dnevna štampa	10)		—	38.4		
		16			34.1	
Knjige	1)		—	3.9		
Malo	8	—	—	30.8		
Ništa	3	—	—	11.5		
Ukupno	26	47	17	100	100	100

38 posto informanata prve generacije čita samo dnevnu štampu. Druga i treća generacija čitaju sve po malo (druga 66 posto, a treća 100 posto). Međutim moramo upozoriti da tim postocima ne može pridati apsolutnu vrijednost jer činjenica da prva generacija recimo ne čita više po svoj prilici nije slabo znanje engleskog jezika već općenito nedostatak obrazovanja, vremena ili interesa.

Pitanje br. 14 — Da li čitate hrvatski, što čitate (dnevnu štampu, časopise, knjige)?

Deset informanata prve generacije kazali su da čitaju sve, dok drugi informanti čitaju samo novine »Zajedničar« koje izlaze jednom tjedno u Pittsburghu. Informanti druge generacije mogu čitati »vrlo malo« na hrvatskom jeziku, i to jedino nešto iz novina. Odgovori kao što su npr. »povremeno pogledam hrvatsku novinu« ili »zaboravio sam čitati hrvatski« bili su tipični odgovori za informante ove generacije. U trećoj generaciji, kao što smo i očekivali,

čita se vrlo malo na hrvatskom jeziku. Sumirajući činjenice možemo zaključiti da se najviše čitaju novine. U prvoj generaciji čita se mnogo više na hrvatskom nego u drugoj i trećoj generaciji. Samo 4 posto ne čita hrvatski dok 28 posto druge generacije i 65 posto treće generacije ne čita uopće hrvatski.

Tabela 13

Što i koliko se čita na hrvatskom jeziku

Generacija	<i>Informanti</i>			<i>Postotak</i>		
	I	II	III	I	II	III
Sve	10	—	—	38.4		
Novine	11	22	3	42.3	46.8	17.6
Knjige	3	4	—	11.5	8.5	
Malo	—	8	3		17.0	17.6
Ništa	1	13	11	3.9	27.7	64.8
Bez odgovora	1	—	—	3.9		
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Pitanje br. 15 — Da li pišete engleski (da li pišete pisma na engleskom, da li pišete u školi)?

Tabela 14

Što i koliko se piše na engleskom

Generacija	<i>Informanti</i>			<i>Postotak</i>		
	I	II	III	I	II	III
Da	4	27	14	15.4	57.5	82.4
Pisma	3	17	3	11.5	36.1	17.6
Ne	18	—	—	69.0		
Drugo	—	—	—			
Bez odgovora	1	3	—	3.9	6.4	
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Neki od informanata prve generacije, koji su rekli da pišu na engleskom, karakterizirali su to svoje pisanje »kao ne najbolje«. Jedan od informanata druge generacije piše za crkvu i za novine. Ako pogledamo pozitivne odgovore s kategorijom »pisma«, vidimo da samo 30 posto prve generacije upotrebljava engleski u pisanom jeziku dok se taj postotak naglo povećava (94 posto) u drugoj generaciji i u trećoj (100 posto). I negativni odgovori su značajni. Dok svi informanti druge i treće generacije pišu engleski, 69 posto informanata prve generacije ne služi se engleskim u pisanom jeziku.

Pitanje br. 16 — Da li pišete na hrvatskom (u pismima, u školi)?

Dvadeset pet od dvadeset i šest informanata prve generacije reklo je da piše hrvatski (devet je specificiralo da pišu pisma). Većina odgovora druge generacije bila je negativna. Neki od odgovora bili su slijedeći: »Ne pišem baš često, ali ako moram onda pišem.« »Ja nemam prilike da pišem često.« »Pišem vrlo malo.« Jedino dvoje iz treće generacije pišu pisma. Jedan vježba jedino kad piše svoje lekcije a drugi piše riječi za pjesme na hrvatskom jeziku. Dakle, 96 posto prve generacije služi se hrvatskim u pisanom jeziku dok je u drugoj generaciji taj postotak 41 posto a u trećoj 24 posto. Upoređujući sposobnost pisanje druge i treće generacije s njihovom sposobnošću da čitaju, vidimo da im je ona prva mnogo teža. (U drugoj generaciji 72 posto čita a u trećoj 35 posto.) U prvoj generaciji se nešto više piše (96 posto) nego što se čita (92 posto), po svojoj prilici zbog toga što oni održavaju vezu sa svojom rodbinom i prijateljima u Jugoslaviji mnogo savjesnije nego što čitaju.

Tabela 15

Što i koliko se piše na hrvatskom

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Da	16	3	—	61.5	6.4	
Pisma	9	16	2	34.6	34.1	11.8
Drugo (malo)	—	2	2		4.3	11.8
Ne	1	25	13	3.9	53.1	76.4
Bez odgovora	—	1	—		2.1	
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Pitanje br. 17 — Kojim jezikom govorite u kući?

Prva generacija govori u kući oba jezika, i engleski i hrvatski, druga generacija govori prvenstveno engleski a treća generacija samo engleski. Jedan od informanata druge generacije spomenuo je da se služi hrvatskim »u kući svoje majke.« Informanti treće

generacije dali su neke interesantne odgovore ili primjedbe kao npr.: »Moji roditelji počnu govoriti hrvatski kad žele da ih mi djeca ne razumijemo.« »Moji roditelji i djed i baka ponekad govore hrvatski.« »Mi se ponekad služimo hrvatskim, npr. *salata* umjesto *lettuce* (E. *salata*).

Tabela 16
Jezik kojim se govori u kući

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Oba jezika	21	9	1	80.8	19.1	5.9
Engleski	2	37	14	7.7	78.8	82.3
Hrvatski	3	1	2	11.5	2.1	11.8
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Prva generacija govori i hrvatski i engleski (81 posto) jer im je hrvatski materinji jezik a budući da im djeca rastu u sredini gdje s drugom djecom ili u školi govore engleski, tako se i roditelji podjednako služe i jednim i drugim u kući. Kako je engleski materinji jezik drugoj generaciji (79 posto), ona se najviše služi tim jezikom kod kuće. 12 posto je prilično visok postotak za treću generaciju, ali to možemo objasniti time što znamo da se njihova upotreba hrvatskog jezika svodi na nekoliko riječi ili fraza. Oni su u odgovorima sami specificirali »ponešto«, »ponekad« ili »povremeno.«

Pitanje br. 18 — Na kojem se jeziku molite?

Većina informanata prve generacije odgovorila je da se moli na hrvatskom jeziku. Treća se generacija moli samo na engleskom, dok je šesnaest informanata iz druge generacije kazalo da moli na oba jezika. Neki se služe latinskim i engleskim, a neki ruskim, engleskim i hrvatskim.

Tabela 17
Jezik na kojem se moli

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Engleski	—	29	17		61.6	100
Hrvatski	20	—	—	76.9		
Oba	5	16	—	19.2	34.1	
Drugi	—	2	—		4.3	
Bez odgovora	1	—	—	3.9		
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Odgovori na to pitanje i na slijedeće treba da nam dadu ideju o situaciji koju smo specificirali kao »intimnu« (vidi str. 18). Iz prethodne tabele vidimo da se 77 posto njih iz prve generacije moli na hrvatskom, dok se upotreba engleskog u toj kategoriji povećava u drugoj generaciji na 62 posto a u trećoj na 100 posto.

Pitanje br. 19 — Na kojem jeziku brojite kad brojite brzo?

Tipičan odgovor prve generacije bio je »većinom hrvatski«, dok je odgovor druge generacije bio »gotovo uvijek na engleskom, ali mogu to raditi i na oba jezika.« Treća generacija broji na engleskom a »samo katkad« na hrvatskom.

Tabela 18

Jezik na kojem se brzo broji

Generacija	<i>Informanti</i>			<i>Postotak</i>		
	I	II	III	I	II	III
Engleski	2	40	17	7.7	85.1	100
Hrvatski	16	—	—	61.5		
Oba jezika	8	7	—	30.8	14.9	
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Iz table vidimo postotke. 61 posto prve generacije broji brzo na hrvatskom, dok se 85 posto informanata druge generacije služi engleskim i 100 posto treće generacije. U uspoređenju s prethodnim pitanjem prednost upotrebe jednog jezika nad drugim je ista samo je procent nešto drugačiji. Kod prethodnog pitanja imamo 77 posto prema spomenutim 61 posto u prvoj generaciji, a u drugoj 62 posto prema 85 posto kod pitanja na kojem se jeziku broji brzo.

Pitanje br. 20 — Na kojem jeziku psujete?

Šest informanata je navelo da uopće ne psuje, dok se većina služi i engleskim i hrvatskim kod informanata prve generacije. I u drugoj generaciji informanti psuju i na engleskom i na hrvatskom. Većina informanata treće generacije psuje uglavnom na hrvatskom. Neki od odgovora bili su: »Naučio sam psovati na oba jezika isto dobro.« »Mnogi od đaka koji ne znaju hrvatski isto psuju na našem jeziku.« »Na oba jezika, ali naročito na hrvatskom.«

Tabela 19

Jezik na kojem se psuje

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Engleski	—	18	5		38.4	29.4
Hrvatski	5	3	10	19.2	6.4	58.8
Oba	14	22	2	53.9	46.8	11.8
Ne psujem	6	2	—	23.0	4.2	
Bez odgovora	1	2	—	3.9	4.2	
Ukupno	26	47	17	100	100	100

59 posto informanata treće generacije psuje na hrvatskom iako smo vidjeli da njihov hrvatski nije najbolji u drugim domenima upotrebe. U tom području za njih je hrvatski postao jezik kojim se služe kako ih drugi ne bi razumjeli. To nije slučaj s drugom i trećom generacijom. 23 posto informanata prve generacije navelo je da ne psuje, dok se taj broj smanjuje u drugoj generaciji na 4 posto a u trećoj generaciji ga uopće nema. Naravno ove činjenice od veće su važnosti za jedno sociološko ispitivanje odnosa generacija prema psovanju.

Ako pogledamo odgovore na posljednja tri pitanja, zaključujemo da prva generacija upotrebljava hrvatski u situaciji koju smo nazvali »intimna«. (77 posto njih moli na hrvatskom, 61 posto broji brzo na hrvatskom i 54 psuje na hrvatskom). U drugoj i trećoj generaciji hrvatski je zamijenjen engleskim. U drugoj generaciji 62 posto njih moli na engleskom, 85 posto broji brzo na engleskom i 47 posto psuje na engleskom. U trećoj generaciji 100 posto njih moli na engleskom, 100 posto broji brzo na engleskom i 59 posto psuje na hrvatskom.

Pitanje br. 21 — Na kojem jeziku razgovarate s prijateljima?

Prva generacija služi se obama jezicima. Jedan od tipičnih odgovora je bio: »Oba jezika jer imam prijatelje Hrvate i Amerikance.« Većina druge i treće generacije govori engleski s prijateljima. Neki su odgovori bili slijedeći: »Zavisi s kime govorim.« »Zavisi kojim se jezikom meni prijatelji obraćaju.« »Ako govorim hrvatski, onda je to pola i pola.« U trećoj generaciji: »Ja obično slušam. Ponekad pokušam govoriti hrvatski.« Znači u situaciji koju smo nazvali »neslužbena« (vidi str. 18) samo prva generacija (27 posto) upotrebljava hrvatski. Oba jezika se govore u drugoj generaciji (36 posto), dok je u trećoj generaciji hrvatski potpuno zamijenjen engleskim. Podatke vidimo u slijedećoj tabeli.

Tabela 20
Jezik kojim se govori s prijateljima

Generacija	<i>Informanti</i>			<i>Postotak</i>		
	I	II	III	I	II	III
Engleski	—	27	15		57.5	88.2
Hrvatski	7	—	—	26.9		
Oba jezika	18	17	2	69.2	36.1	11.8
Zavisi	1	3	—	3.9	6.4	
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Pitanje br. 22 — Na kojem jeziku govorite na sastancima (npr. u svom Domu gdje se sastajete)?

Tabela 21
Jezik kojim se govori u službenim situacijama

Generacija	<i>Informanti</i>			<i>Postotak</i>		
	I	II	III	I	II	III
Engleski	—	30	13		63.8	76.4
Hrvatski	—	—	—			
Oba jezika	21	14	2	80.8	29.9	11.8
Ne dolazi u Dom	5	2	1	19.2	4.2	5.9
Bez odgovora	—	1	1		2.1	5.9
Ukupno	26	47	17	100	100	100

U prvoj generaciji 81 posto služi se s oba jezika. U uspoređanju s prethodnim pitanjem, gdje je 27 posto još uvijek govorilo hrvatski sa svojim prijateljima, u drugoj generaciji on znatno opada. Jedan od informanata treće generacije je rekao: »Članovi govore i hrvatskim i engleskim jezikom. Ja obično govorim samo engleskim.«

Pitanje br. 23 — Da li govorite (ili ste govorili) engleski ili hrvatski na poslu?

Tabela 22

Upotreba jezika u profesionalnoj situaciji

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Engleski	13	38	13	50.1	80.8	76.4
Hrvatski	1	—	—	3.9		
Oba jezika	12	8	1	46.0	17.1	5.9
Ne radim	—	1	1		2.1	5.9
Bez odgovora	—	—	2			11.8
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Iz tabele vidimo da neki informanti prve generacije govore ili su govorili engleski, dok se drugi služe i hrvatskim i engleskim. Tipičan odgovor je bio: »Govorim engleski i hrvatski jer radim s Amerikancima i Hrvatima na poslu.« Druga se generacija uglavnom služi engleskim. Odgovori su bili: »Služim se hrvatskim vrlo rijetko.« Treća generacija govori engleskim. Jedan je odgovor bio: »Ja ne govorim hrvatski ako ne želim da me razumiju.«

Gledajući odgovore na ta dva posljednja pitanja možemo zaključiti da u »formalnim« situacijama prva generacija upotrebljava oba jezika dok druga i treća govore engleski.

Slijedeća tabela daje nam jedan opći pregled analize na 23 pitanja i odgovora triju generacija prema varijablama koje smo postavili na početku ovog rada.

Tabela 23

Upotreba hrvatskog i engleskog jezika kod Hrvata u Americi

Generacija	I	II	III
Medij			
Govorni jezik	H, AE ⁶	AE, H	AE (H)
Pisani jezik	H	AE, H	AE
Čitanje	H, (AE)	AE, H	AE
Situacija			
Intimna	H (oba)	AE (oba)	AE (oba)
Neslužbena	Oba	AE (oba)	AE
Formalna	Oba (AE)	AE	AE
Domeni			
Obitelj	Oba	AE	AE
Poznanstvo	Oba	AE (oba)	AE
Zajednica	Oba	AE	AE
Zvanje i posao	AE, oba	AE	AE

Pitanje br. 24 — Da li vaša djeca a) govore, b) čitaju, c) pišu hrvatski?

Tabela 24
Znanje hrvatskog jezika kod djece

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
a, b, c da	8	—	—	30.8		
Govore	10	2)		38.4	4.3	
Čitaju	—	—)	1			5.9
Pišu	—	—	—			
Razumiju	—	11	—		23.4	
a, b, c ne	5	30	7	19.2	63.7	41.2
Nemam djece	2	2	9	7.7	4.3	52.9
Bez odgovora	1	2	—	3.9	4.3	
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Djeca iz prve generacije imaju prilično dobro znanje hrvatskog jezika (69 posto pozitivnih odgovora prema 19 posto negativnih). Negativni odgovori penju se na 64 posto kod djece iz druge generacije i njihovo je znanje uglavnom ograničeno na razumijevanje. Tipični odgovori su bili: »Moja djeca mogu razumjeti.« »Malo govore ali razumiju sve.« »Samo najstariji zna govoriti hrvatski.« Treća je generacija još mlada i malo ih je oženjenih. Od onih koji su oženjeni i imaju djece 14 posto ne zna ništa hrvatski, 6 posto se služi samo »nekim riječima i frazama« ili »oni razumiju samo malo.«

Pitanje br. 25 — Treba li osobe jugoslavenskog porijekla koje žive u Americi da nauče hrvatski: zašto?

Od 24 odgovora u prvoj generaciji 23 su bila pozitivna i jedan negativan. Razlozi za učenje hrvatskog bili su različiti. Najpopularniji je bio »dobro je znati mnogo jezika.« »Želio bih znati više jezika.« Još jedan razlog koji je naveden a zbog kojega mladi treba da uče hrvatski je *tradicija*. Odgovori su bili slijedeći: »Da, vrlo je dobro znati jezik svojih djedova.« »Da, mladi treba da znaju jezik njihovih roditelja i predaka.« Jedan od informanata prve generacije naznačio je da je potrebno znati jezik radi dobijanja boljeg *posla*. Naveo je: »Može im pomoći poslije u životu ako dobiju posao gdje moraju znati jezike.« Još jedan razlog za učenje jezika

je putovanje i posjeta. Odgovori su bili: »... naročito ako mladi idu u Jugoslaviju posjetiti rodno mjesto svojih roditelja, dobro je da znaju taj jezik.«

Neki odgovori su bili općenitije prirode. »Trebalo da nauče jezik jer im to pomaže u svemu.« »Svaki jezik je dobro da zna, ali u Americi glavno je engleski pošto tu živimo, al' meni je hrvatski najmiliji.« Jedan negativni odgovor je bio: »Ne, kako stari umiru sve manje je važno da se zna jezik.«

Uglavnom pozitivni odgovori došli su i od druge generacije. Kao i kod prve generacije najpopularniji odgovor je bio da je dobro znati mnogo jezika. Odgovore ćemo svrstati po kategorijama.

1) *Obrazovanje*

»Bolje je znati više jezika nego jedan.«

»Bilo bi dobro znati oba.«

»Da, jer to je divan jezik, i što više jezika znaš širi ti se horizont.«

»Dobro je znati drugi jezik. Volio bih da govorim mnogo tečnije.«

2) *Tradicija*

»Da, jer to omogućuje pravu vezu s jezikom predaka i sa zemljom.«

»Da, tako da bi se održala kultura slavenskih naroda, tako da možemo biti ponosni da smo djeca tako stvarno velikog naroda.«

»Dat će im bolju sliku o njihovim precima i tako će održati na životu jezik djedova u ovoj zemlji.«

»Ako se želimo održati kao američko-hrvatska zajednica, moramo očuvati tradiciju, moramo naučiti našu djecu da budu ponosni Amerikanci-Hrvati. Lijepo je što smo Hrvati i bio bi grijeh da to zaboravimo. Imamo svoju organizaciju, *Kolo-klub* gdje djecu uče da pjevaju i plešu hrvatske pjesme. Mislim da je to najveća kontribucija za održavanje hrvatske tradicije, da bude živa i s nama u Steletonu.«

3) *Putovanje*

Nekoliko je informanata odgovorilo da je dobro znati hrvatski radi putovanja.

Neki su jednostavno odgovorili da im nikad neće biti na odmet. Neki su izrazili svoju sumnju u potrebu znanja tog jezika u Americi, naznačavajući da sve ovisi o ličnim inklinacijama i željama. Bila su tri negativna odgovora. »Nema potrebe da se govori hrvatski jer većina Hrvata zna govoriti engleski.«

Od 17 odgovora treće generacije 14, tj. 82 posto, bila su pozitivna a tri (18 posto) su bila protiv učenja hrvatskog u Americi. Ponovo je glavni razlog za učenje jezika bio sačuvanje tradicije. Neki od tih mlađih ljudi bili su vrlo elokventni. Jedan je naveo: »Da, studenti moje dobi u *Kolo-klubu* (naša etnička grupa) izgovaraju riječi u pjesmama ali ih ne razumiju. To nije baš najugodnije dok izvodimo jugoslavenske plesove i ne razumijemo što govorimo. Mi volimo našu kulturu i nasljedstvo i uživamo što učestvujemo, ali zar ne bi to sve skupa više cijenili kad bismo znali govorni jezik? Ja, i mnogi ostali, smatramo da je sramota što nemamo istu priliku da naučimo jezik kao što su to učinili naši roditelji. To nam je danas potrebno kako bismo održali tradiciju i kulturu koju toliko volimo.« Još nekoliko odgovora od mlade generacije: »Sposobnost da govorim oba jezika je vrlo ugodno i korisno iskustvo za mene. Povezuje me s prošlošću i tradicijom mojih djedova.« »Svi bi trebali da znaju jezik svojih predaka, ali ja sam, na žalost, žrtva tipičnog sociološkog *paterna* koji se javlja kod imigranata, tj. imigrant govori svoj jezik, njegova djeca odbijaju da govore taj jezik i govore samo jezikom svoje nove sredine. Njihovi unuci su ponosni na svoje pretke i žao im je što ih roditelji nisu naučili govoriti jezik njihovih roditelja.« Jedan od negativnih odgovora bio je slijedeći: »Ne znam što im treba hrvatski kad ljudi u Americi govore engleski. Ako ljudi imaju vremena i prilike da nauče hrvatski, to bi bilo korisno, ali mislim da nije potrebno.«

Tabela 25

Razlozi za učenje hrvatskog jezika u Americi

Generacija	Informanti			Postotak		
	I	II	III	I	II	III
Pozitivni odgovori						
Obrazovanje	8	20	3	30.7	42.5	17.6
Tradicija	3	13	9	11.5	27.7	53.0
Putovanje	1	1	—	3.9	2.1	
Obitelj	6	3	—	23.0	6.4	
Posao	1	—	—	3.9		
Drugo	4	5	2	15.4	10.7	11.8
Negativni odgovori						
Zavisi	—	2	—		4.2	
Bez odgovora	2	—	—	7.7		
Ukupno	26	47	17	100	100	100

Kako vidimo iz tih odgovora stav je informanata prema učenju hrvatskog jezika u Americi vrlo pozitivan. Ipak prema odgovorima u upitniku koji smo proučili jasno vidimo da upotreba hrvatskog ovisi o situaciji u kojoj se javlja potreba za razgovorom na hrvatskom i da ona kroz generacije opada sve više i brže. Neizbježno je da jezik polako nestaje i gotovo se i ne upotrebljava već s trećom generacijom (vidi tabelu 24) dok ta generacija, a i one koje dolaze poslije nje, zadržavaju interes za svoje porijeklo dok im je znanje jezika toliko minimalno da možemo reći kako i ne postoji.

Sad ćemo se vratiti na inicijalno pitanje o odnosu koji postoji između činjenica lingvističke i ekstralingvističke prirode. Kod analize lingvističke interferencije zaključili smo, među ostalim, da u govoru informanata nalazimo gramatički neasimilirane i asimilirane posuđenice.⁷ Razlika u govoru između prve i druge generacije očituje se u povećanju broja neasimiliranih posuđenica kod druge generacije tako da broj neasimiliranih riječi možemo uzeti kao faktor koji ukazuje na njihovu razliku. Ako lingvistička interferencija i promjena u upotrebi jezika dva povezana fenomena, onda informacija koju imamo o jednoj pojavi može makar donekle razjasniti i drugu pojavu. Hipoteza je slijedeća: *Ako je lingvistička interferencija kroz generacije sve veća, onda će i upotreba tog jezika koji doživljava tu interferenciju biti sve manja.* Rezultati koje imamo o lingvističkoj interferenciji i upotrebi jezika u raznim sferama, situacijama i domenama koji su bili spominjani podržavaju tu hipotezu. Povećanje posuđenica i to neasimiliranih u govoru druge generacije paralelno je sve većoj restrikciji domena upotrebe hrvatskog jezika u našem specifičnom slučaju. Govoreći šire i općenitije, van okvira samog hrvatskog jezika u Americi, zaključujemo da je promjena u upotrebi jezika karakterizirana sve većim brojem neasimiliranih posuđenica u jeziku koji je u kontaktu s nekim drugim jezikom i *vice versa*: povećanje neasimiliranih posuđenica indikacija je promjene upotrebe jezika kao i konačno njegove zamjene drugim jezikom s kojim je bio u kontaktu.

Rezultati ovog ispitivanja hrvatskog jezika u Americi jasno kazuju da jezik rapidno nestaje time što se lingvistička interferencija povećava. Napori zajednice da obnove jezik nisu baš najveći a oni postaju svakim danom sve manji time što hrvatski gubi svoju funkcionalnost i korist u svakodnevnom životu. Nema mnogo potrebe za komuniciranjem na hrvatskom jeziku u jednom otvorenom društvu gdje je engleski dominantan jezik. Poticaj novih imigranata za održavanjem jezika isto tako je minimalan jer se oni uključuju u američko društvo mnogo brže nego stari imigranti. Upotreba hrvatskog jezika bila je dominantna u svim situacijama a sada se smanjila samo na nekoliko i to za društvo marginalnih sfera. Kako je time njegova funkcionalnost smanjena, lingvistička asimi-

lacija je sve veća a borba za održavanjem jezika sve teža pa gotovo i nemoguća. Sadašnja generacija napušta jezik svojih djedova, ali još uvijek zadržava religiju kao i jedan osjećaj ponosa zbog hrvatskog nasljeđa.

UPITNIK

1. Godina rođenja:
2. Ođakle vam je otac? Ako nije rođen u Jugoslaviji, navedite zemlju u kojoj se rodio, nacionalnost i godinu dolaska u Ameriku:
3. Ođakle vam je majka? Ako nije rođena u Jugoslaviji, navedite zemlju u kojoj se rodila, nacionalnost i godinu dolaska u Ameriku:
4. Gđje ste se vi rodili? Ako niste rođeni u Americi, naznačite godinu dolaska u ovu zemlju:
5. Ime supругa ili supругe, godina i mjesto gđje su rođeni:
6. Kakvo obrazovanje imate? (Navedite škole koje ste pohađali):
7. Koje je vaše zanimanje i gđje radite:
8. Da li govorite engleski:
9. Da li govorite hrvatski:
10. Kojim ste jezikom govorili u djetinjstvu? (engleskim, hrvatskim, engleskim i hrvatskim, nekim drugim jezikom):
11. Gđje ste naučili govoriti engleski? (kod kuće, u školi, na nekom drugom mjestu):
12. Gđje ste naučili govoriti hrvatski:
13. Da li čitate engleski, što čitate? (dnevnu štampu, časopise, knjige):
14. Da li čitate hrvatski, što čitate? (dnevnu štampu, časopise, knjige):
15. Da li pišete engleski? (da li pišete pisma na engleskom, da li pišete u školi):
16. Da li pišete na hrvatskom? (u pismima, u školi):
17. Kojim jezikom govorite u kući:
18. Na kojem se jeziku molite:
19. Na kojem jeziku brojite kad brojite brzo:
20. Na kojem jeziku psujete:
21. Na kojem jeziku razgovarate s prijateljima:
22. Na kojem jeziku govorite na sastancima:
23. Da li govorite (ili ste govorili) engleski ili hrvatski na poslu:
24. Da li Vaša djeca a) govore, b) čitaju, c) pišu hrvatski:
25. Treba li da osobe jugoslavenskog porijekla koje žive u Americi nauče hrvatski? Zašto:

BILJEŠKE

¹ Vidi moj rad »Američki engleski i hrvatski (čakavski dijalekt) u kontaktu«, *Čakavska rič* 1/1973, str. 71—99, u kojem sam se ograničila samo na lingvističku analizu interferencije.

² Uriel Weinreich, *Languages in Contact, Findings and Problems* (The Hague, 1963), str. 86.

³ Detalje o Steeltonu i njegovim stanovnicima vidi u članku spomenutom u bilješki 1.

⁴ Joshua A. Fishman, »Language Maintenance and Language Shift as a Field of Inquiry: A Definition of the Field and Suggestions for Its Further Development« *Linguistics* 9, str. 32—70. Također preštampano u knjizi *Language Loyalty in the United States: The Maintenance and Perpetuation of Non-English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups* (The Hague, 1966).

⁵ Vidi upitnik koji je u cjelini prikazan na kraju teksta.

⁶ *H* stoji za hrvatski, *AE* za američki engleski, zagrade naznačuju da se određeni jezik ili jezici ipak upotrebljavaju u maloj mjeri.

⁷ Neasimilirane posuđene su one riječi koje su u jezik ušle u svom izvornom nepromijenjenom obliku kao u slijedećem primjeru: Ja sam *rich* (Ja sam bogat), dok su asimilirane posuđenice adaptirane fonološki, morfološki i sintaktički u strukturu hrvatskog jezika, kao npr.: Mi smo *runali* (Mi smo trčali) gdje je *AE* riječ *run* adaptirana gramatičkoj strukturi hrvatskog jezika. Za detaljnu analizu vidi članak naveden u bilješci 1.